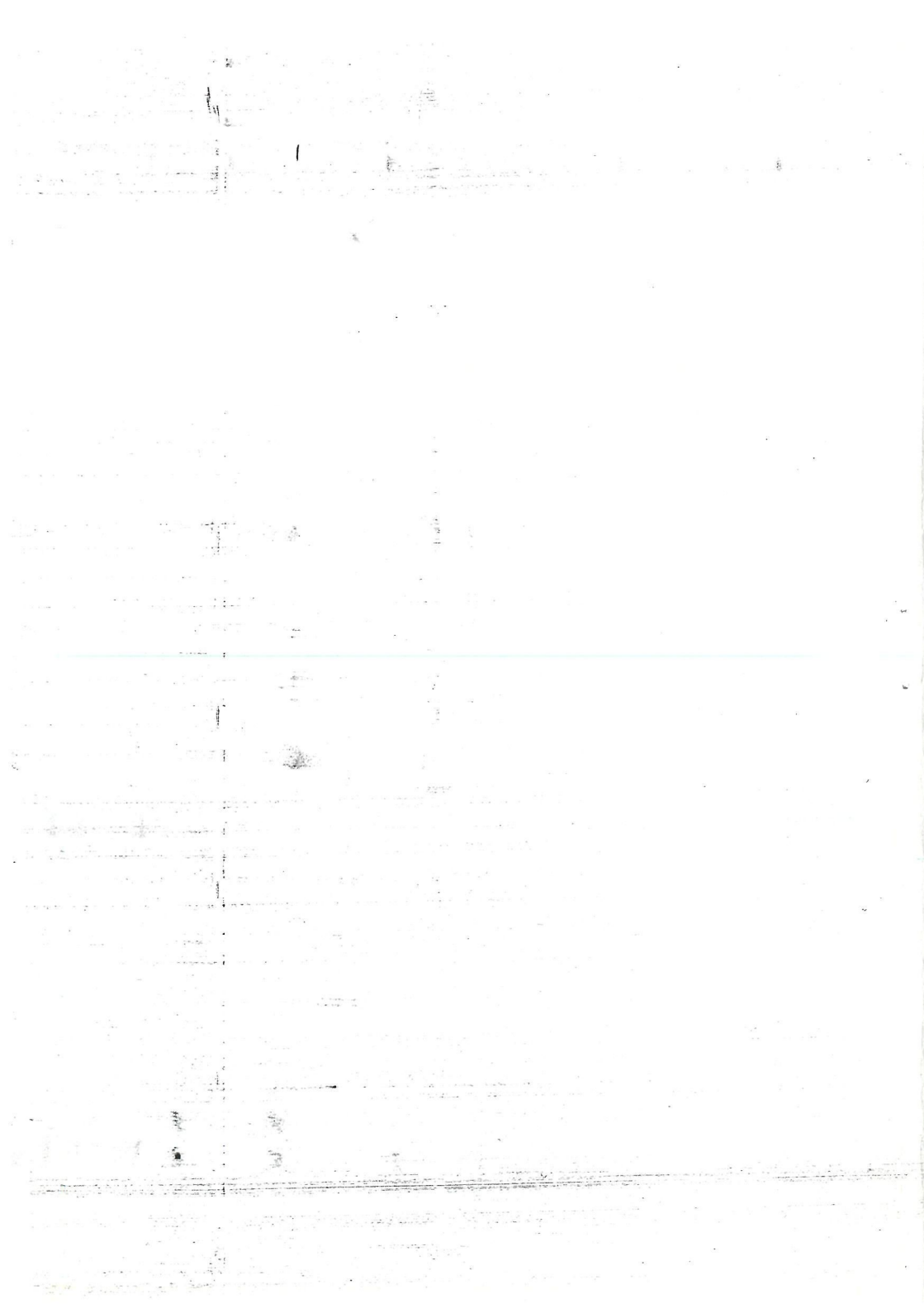

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

КРАЄЗНАВЧА РОБОТА В БІБЛІОТЕКАХ
УКРАЇНИ
Інформаційний бюлетень
Вип. 11

КИЇВ 1999

Черговий 11-й випуск інформаційного бюлетеня "Краща робота в бібліотеках України" присвячено науково-практичній конференції "Історія наукових бібліотек у контексті історії, культури, освіти в Україні" (14-15 жовтня 1999 р., м.Київ), приуроченої до 60-річчя заснування Державної історичної бібліотеки України.

Підготувала Мусіна З.Х.

Редактор Кудласевич Т.С.

Відповідальна за випуск Комська А.М.

14-15 жовтня 1999 року в Державній історичній бібліотеці України (ДІБУ) відбулася науково-практична конференція "Історія наукових бібліотек у контексті історії, культури, освіти в Україні". Конференція була приурочена до 60-річчя заснування Державної історичної бібліотеки України.

У конференції взяли участь представники бібліотечної громадськості, науковці, які працюють в установах НАН України та учбових закладах, члени Всеукраїнської спілки краєзнавців, працівники музеїв.

Пленарне засідання відкрив директор ДІБУ Л.Л.Макаренко, який широко привітав гостей і співробітників з ювілеєм Бібліотеки. Він зазначив, що організатори конференції мали на меті розглянути питання становлення мережі наукових бібліотек в Україні, їх роль в історії розвитку культури, освіти, а також обговорити проблеми взаємодії наукових бібліотек в забезпеченні інформаційних потреб суспільства.

Привітання з нагоди ювілею Бібліотеки прозвучали від Голови правління Всеукраїнської спілки краєзнавців Тронька П.Т., заступника Міністра культури і мистецтв України Захаревича Т.В., завідувачого відділом інформаційно-бібліографічного забезпечення секретаріату Верховної Ради України Афоніна Е.А., зав.відділом історико-краєзнавчих досліджень Інституту історії України НАНУ Горбика В.О., директорів багатьох наукових бібліотек м.Києва, музеїв та інших установ, з якими ДІБУ пов'язує багаторічна спільна діяльність.

З доповіддю "Державна історична бібліотека України: етапи розвитку" виступив директор ДІБУ Л.Л.Макаренко. Доповідач повідомив, що в 1998 році у відділі історичного краєзнавства було розпочато наукове дослідження "Історія ДІБУ", яким передбачалося поетапно вивчення всіх періодів її діяльності. Ґрунтовним підсумком аналізу виявлених архівних документів, опрацювання попередніх публікацій про Бібліотеку став "Літопис ДІБУ", в якому об'єктивно відображені основні події в житті книгозбірні з часу заснування і до сьогоднішнього дня, а також - ретроспективний бібліографічний показник "Державна історична бібліотека України: 1939-1999". Далі доповідач детально ознайомив присутніх з історією заснування Бібліотеки, розповів про тяжкі випробування, які випали на її долю під час Великої Вітчизняної війни. Після війни Бібліотеку фактично почали створювати заново. Шість років невеликий колектив працював з фондом, який було повернено з Німеччини, а також одержано від багатьох бібліотек і установ України. У 1952 році Бібліотека почала обслуговувати читачів. В ці роки створюються систематичний і генеральний алфавітний каталоги.

На початку 60-х років ДІБУ була визначена як республіканський методичний центр з питань краєзнавчої роботи масових і наукових бібліотек. У 1961 році Бібліотека підготувала "Науково-методичний збірник № 1", який мав на меті поширення кращого досвіду бібліотек з питань краєзнавства. В даний період на ДІБ було покладено обов'язки по координації роботи бібліотек

республіки у створенні "Зведеної картотеки матеріалів з історії міст і сіл Української РСР", яка була започаткована як довідково-бібліографічний апарат для 26-томового видання "Історія міст і сіл Української РСР". Успішна діяльність колективу Бібліотеки була визначена урядовими нагородами. Йшли роки, збільшувався штат книгозбірні, поновлювався її фонд, зростала кількість читачів, створювались нові відділи. На виконання наказу Міністерства культури Української РСР у 1983 році фахівцями Бібліотеки розроблено і підготовлено комплекс регламентуючих інструктивно-методичних документів для бібліотек України на допомогу написання "Зводу пам'яток історії і культури Української РСР".

Своє 50-річчя Бібліотека зустріла як відома в Україні спеціалізована бібліотечна установа, науково-методичний осередок в галузі бібліотечного краєзнавства. 23 жовтня 1993 р. на Пленумі управління Всеукраїнської спілки краєзнавців, присвяченому 70-річчю краєзнавчого руху, ДЗБУ була удостоєна премії ім. Д.Яворницького за значний внесок у розвиток краєзнавчої справи.

Непрості економічна ситуація в країні, яка складалась за роки незалежності, вимагала впровадження в організацію роботи Бібліотеки інновацій принципового характеру. Використання позабюджетних джерел фінансування, технічних засобів та інших ресурсів стало необхідною умовою реалізації бібліотечних програм.

У 1994 році ДЗБУ розгорнула роботу по створенню інформаційного центру "Історія України", до якого були залучені благодійницькі фонди "Відродження", "Свразія" та ін. За рахунок коштів, наданих фондом "Відродження", придбано копіювальний апарат, потужний сервер, обладнано 5 автоматизованих робочих місць. Бібліотека була підключена до Фрінету, розвивались її міжнародні зв'язки.

Завершуючи свою доповідь, автор підкреслив, що нинішня конференція є вагомим підтвердженням того, що Бібліотека зустрічає свій черговий ювілей відкритою для читачів, готовою популяризувати безцінні екарби людської думки, надбання науки, культури та мистецтва.

Співповідь заступника директора ДЗБУ А.М.Комської була присвячена науковій роботі ДБ України, яка розпочалась з перших днів заснування Бібліотеки і відтоді є одним з провідних напрямків її діяльності. Автор зазначила, що у "Положенні про Державну історичну бібліотеку в м.Кисві", затвердженому 25.12.1939 р. були визначені завдання Бібліотеки, яка "...веде довідково-консультаційну бібліографічну роботу з історії і суміжних і допоміжних дисциплін...; наукову роботу в галузі бібліографії історичної літератури, видає свої наукові праці та матеріали; встановлює зв'язки з іншими установами і організаціями, що ведуть бібліотечно-бібліографічну роботу з питань історії..." Вже до початку війни була створена картотека, яка налічувала до 30 тис. апотованих бібліографічних описів. На жаль, вона не збереглася. Після війни відроджена ДЗБУ дотримується в науковій роботі цілей і завдань, визначених при її фундації. Вже в 1953 році видано перший бібліографічний покажчик, а в 1955 році Бібліотека розпочала складання ретроспективних

науково-допоміжних показників. Першим з них став бібліографічний показник "Історія Києва": (В 2 т., 4 вип.), який виходив упродовж 1958-1963 років.

Інтенсивність виходу в світ і великий обсяг підготовлених наприкінці 1950-х — початку 1960-х рр. показників свідчать про готовність ДБЗУ до повноцінної наукової роботи і високий професійний рівень її персоналу. В цей період Бібліотека бере участь у виданні ряду загальносоюзних бібліографічних праць. Тож, не випадково, що саме ця установа очолила роботу бібліотек України по бібліотечно-бібліографічному забезпеченню підготовки нарисів унікального енциклопедичного видання — 26-томової "Історії міст і сіл УРСР". Результатом напруженої і багатогранної роботи колективу стало створення в ДБЗУ унікального довідкового апарату "Зведеної картотеки матеріалів з історії міст і сіл України".

Бібліотека брала участь у підготовці таких фундаментальних історичних досліджень, як: багатотомова "Історія Української РСР", "Історія класів і соціальних груп України", "Звід пам'яток історії і культури України" та ін. У негоді науковцям стали ретроспективні бібліографічні посібники "Історія робітничого класу УРСР", "Історія союзу РСР: 1917-1989 рр.", "Історія інтелігенції УРСР: 1917-1990 рр.". Великий інтерес громадськості викликали показники про репресії комуністичного режиму в Україні, маловідомі сторінки її історії. Одночасно, починаючи з 1968 року, видавалися щорічники поточної літератури. З 1994 року в Бібліотеці розпочато організацію інформаційного центру з історії України.

Не менш важливим аспектом наукової діяльності є пошук і повсякденна довідково-пошукова робота, виконання довідок — фактографічних, тематичних, тощо. Понад 40 років Бібліотека очолює історико-красназничу роботу бібліотек України. Враховуючи все зростаючу роль краєзнавства у становленні національно свідомого суспільства незалежної України, ДБЗУ з 1989 р. проводить широкомасштабне цільове наукове дослідження "Краєзнавча робота бібліотек України". Підсумки і висновки дослідження стали підґрунтям до розробленого і затвердженого в 1996 році нового "Положення про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України".

Визначними подіями наукового життя є міжнародні і всеукраїнські наукові конференції, які регулярно організує і проводить Бібліотека.

Порівняно новим напрямком наукової роботи ДБЗУ є повернення книжкових фондів, втрачених під час другої світової війни.

Завершуючи свою доповідь, автор підкреслила, що подальше розгортання наукової діяльності, реалізація намічених планів, гарантом виконання яких є набутий за 60-річчя досвід і значний внесок ДБЗУ у розвиток української науки, сприятимуть зростанню авторитету Бібліотеки і престижу бібліотечної справи у житті суспільства.

Про історичні дослідження як провідний напрям діяльності бібліотек України йшлося у виступі З.І. Савиної — зав. відділом науково-дослідної роботи Національної парламентської бібліотеки України. Враховуючи підвищення зацікавленості бібліотек до національного історико-культурного надбання,

ІНБУ підготувала методичні рекомендації "Вивчення історії обласної бібліотеки". Цей матеріал сприяв активізації науково-дослідної роботи ОУНБ, і зараз практично немає жодної бібліотеки, яка б не вивчала своє минуле, історію формування мережі бібліотек регіону, вплив окремих діячів на її розвиток. Автор стверджує, що вивчення власної історії сприяє формуванню престижу бібліотеки. Дев'ять обласних універсальних бібліотек і три великі бібліотеки республіканського рівня мають понад 100-річну історію. Розпочаті ними глибокі дослідження своєї діяльності у різні історичні періоди, безперечно, стануть певним внеском у розвиток бібліотечного та історичного краєзнавства, певлісною частиною документального та достовірного висвітлення культурної спадщини краю.

Характеризуючи діяльність бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України в галузі історії бібліотечної справи в останнє десятиріччя, З.І.Савіна визначила такі тенденції: значне збільшення кількості бібліотек, які активно розробляють історичні проблеми, свідчить про те, що цей напрям науково-дослідної діяльності книгозбірень стає одним з провідних: від вивчення історії окремих книгозбірень ОУНБ перейшли до дослідження історії бібліотечної справи окремих міст та цілих регіонів; підключення до проведення історичних регіональних досліджень вищих учбових закладів культури значно підвищує науковий рівень розробок.

У виступі заступника директора Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української академії аграрних наук, кандидата історичних наук **О.Б.Виноградової** були висвітлені основні напрями наукової роботи ЦНСГБ УААН. Автор повідомила, що науково-дослідну роботу сконцентровано по двох основних взаємопов'язаних напрямках, а саме: технологічна трансформація діяльності мережі сільськогосподарських бібліотек України; інформаційно-аналітичне забезпечення розвитку аграрної науки та виробництва. Принципові зміни відбулись і у підході до організації науково-методичної діяльності, яка сьогодні направлена на надання конкретних консультацій, збір та узагальнення фахової інформації про стан діяльності бібліотечних закладів, підготовку заходів по підвищенню кваліфікації бібліотечних працівників.

Кандидат педагогічних наук, доцент, зав.організаційно-методичним сектором Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім.В.Г.Заболотного **С.С.Артамонова** у співавторстві з директором цієї бібліотеки **Г.А.Войцехівською** представили на конференції цікавий матеріал про еволюцію наукових бібліотек архітектурно-будівельної галузі. На думку авторів перші галузеві бібліотеки були започатковані у XVIII столітті і пройшли нелегкий шлях у розвитку і становленні. Так, ДНАББ ім.В.Г.Заболотного, заснована у 1944 році, пройшла шлях від наукової академічної до наукової державної бібліотеки, подолавши сім етапів, що супроводжувались також змінами назв. На сьогодні бібліотекою сформований унікальний фонд галузевої літератури, що налічує близько 400 тис. примірників видань XVI-XX ст., вона виконує функції державного депозитарію літератури з будівництва та архітектури. Бібліотека є єдиним багатогранним інформаційним для фахівців та методичним центром

для бібліотечних працівників, проводить вагомі дослідження архітектурно-будівельної спадщини України, видає бібліографічні покажчики в серіях "Видатні українські будівельники", "Видатні зодчі України".

Про питання підготовки багатотомового видання "Зводу пам'яток історії та культури України" йшлося у доповіді зав.відділом історико-красознавчих досліджень Інституту історії України НАНУ В.О.Горбика.

Бібліографічній базі красназнавства Хмельниччини був присвячений виступ директора Хмельницької ОУНБ С.Л.Карван, яка підготувала цей матеріал у співавторстві з заступником директора бібліотеки Н.М.Синицею. С.Л.Карван повідомила, що у фондах бібліотеки знаходиться понад 10 тис. красназничих видань. "Зведений красназничий друкований каталог" включає фонди 34 бібліотек області, видаються красназничі бібліографічні посібники. У виступі, зокрема, прозвучала детальна характеристика бібліографічних покажчиків про Поділля, які були складені М.З.Суслонпаровим (1947 р.) і А.Г.Таравійчуком (1965 р.).

Зав. відділом красназничої літератури і бібліографії Полтавської ОУНБ ім.І.П.Котляревського В.В.Волошко ознайомила присутніх з історією становлення своєї бібліотеки, проблемами її сьогодення.

Про формування та організацію фондів Державної історичної бібліотеки України розповіла зав.відділом книгозберігання ДІБУ Л.В.Залізник. Вона зупинилась на проблемах фондоутворення і наголосила на тому, що вони потребують вирішення на державному рівні.

"Функціональна структура фонду вузівської бібліотеки" — така тема повідомлення аспірантки Харківської державної академії культури О.П.Волоцькової. Автор вивчила, науково обгрунтувала і схематично представила два питання. Структура бібліотечного фонду (БФ) повинна забезпечувати задоволення всіх документних та інформаційних запитів користувачів вузівської бібліотеки. Документні та інформаційні запити впливають на соціальні функції бібліотеки. Для виконання тієї чи іншої функції необхідні спеціально укомплектовані та організовані фонди. Структурно фонд повинен бути поділений так, щоб кожна його частина повно задовольняла один з типів читачьких запитів та виконувала одну з соціальних функцій бібліотеки. Таким чином, створюється функціональна структура фонду вузівської бібліотеки.

Кандидат історичних наук, доцент, зав.відділом стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України ім.В.І.Вернадського Г.І.Ковальчук проаналізувала історію створення відділів стародруків та рідкісних видань у найкрупніших наукових бібліотеках Росії та України. Вивчаючи історію питання, автор з'ясувала, що необхідність формування і особливого збереження фондів книжкових пам'яток національної та світової історії і культури була усвідомлена людською цивілізацією і не викликає принципових заперечень. Але практичне здійснення цього завдання виявилось досить складним і, перш за все, тому, що в книгознавстві немає єдиного науково обгрунтованого уявлення про склад книжкових зібрань, які повинні бути виділені із загалу

друкованої продукції для особливого збереження та використання. Реальним кроком для вирішення цієї проблеми може стати національний реєстр книжкових пам'яток, роботу над яким ініціювали Міністерство культури і мистецтв України та НШБУ.

Наступного дня конференція продовжила свою роботу. З вітальним словом до ювілярів звернулась зав. відділом науково-довідкового апарату Інституту архівної справи і документознавства, кандидат педагогічних наук, професор Л.П.Одінюк.

Зав.сектором НДР відділу історичного краєзнавства ДІБУ О.В.Михайлова підвела підсумки дослідження "Користувачі ДІБ України і удосконалення їх обслуговування". В процесі дослідження проведено порівняльний аналіз кількісних та якісних змін контингенту читачів Бібліотеки впродовж 1988-1998 рр., запропонована прогностична модель на 1999-2004 рр. На думку автора, в найближчі 3-5 років не слід очікувати зростання кількості користувачів. Вона стабілізується в межах, характерних для останніх 3-4 років: 12-14 тис. на рік. Якісний склад користувачів залишиться подібним до того, що був останні 5 років: найактивнішими категоріями залишаються студенти і учні - 2/3 від загальної кількості. ДІБУ доведеться виконувати функції учбової бібліотеки. Це необхідно враховувати не тільки при комплектуванні, а й при розподілі фонду по окремих підрозділах Бібліотеки. Збільшувати екземплярність до рівня учбових бібліотек недоцільно. Бібліографічна підготовка більшості користувачів залишається на низькому рівні і тому нагальною потребою є підготовка і видання "Пугівника по Бібліотеці", а також "Пам'ятки читачеві" про систему каталогів і картотек Бібліотеки.

Про історію міжбібліотечного обслуговування абонентів ДІБУ йшла мова у виступі зав.відділом МБА В.І.Грицаєнко.

Повідомлення головного бібліографа науково-бібліографічного відділу ДІБУ Т.А.Приліпко "Історичні джерела інформації" присвячене бібліографічним виданням, підготовленим фахівцями Бібліотеки. Серед них - ретроспективні раритети, популярні поточні інформаційні посібники, рекомендаційні покажчики, здебільшого складені на замовлення різних наукових інституцій. Вони містять книги, монографії, офіційно-документальні видання, збірники наукових праць, документів, тези доповідей, науково-популярні, довідкові видання, автореферати дисертацій, статті, публікації з періодичних часописів. Це дає змогу задовольнити різнобічні запити споживачів бібліографічної інформації.

Новинками бібліографічної продукції є друковані каталоги книжкових виставок, випущені до Всеукраїнської та Міжнародної конференцій: "Архівна і бібліотечна справа доби визвольних змагань в Україні (1917-1921 рр.)" (1997р.), "Визвольна війна українського народу середини XVII ст. (до 350-ї річниці початку бойових дій)" (1998 р.).

Ретроспективні, поточні, рекомендаційні покажчики є однією із складових елементів інформаційного центру "Історія України": бібліографічна база даних якого вже ефективно використовується.

Головний бібліограф відділу історичного краєзнавства ДББУ **С.І.Смілинець** розповіла про історію організації і використання в сучасних умовах "Зведеної картотеки матеріалів з історії міст і сіл України". Започаткована на початку 60-х років як довідково-бібліографічний апарат до 26-томного видання "Історія міст і сіл України", вона і сьогодні не втратила своєї актуальності.

З історією формування фонду відділу стародрукованих, рідкісних та цінних книг ДББ України ознайомила присутніх зав. відділом **Г.Я.Загородня**. Зупинившись на характеристичні найвизначніших матеріалів відділу, автор назвала такі раритети: рукопис "Древний помянник" Кисво-Печерської лаври, складений до 1483-1526 рр.; "Новый Завет с Целтырью" (1580 р.); "Біблія" (1581 р.), надруковані в Острозькій типографії; "Синопис или краткое собрание от различных летописцев..." (1674, 1678, 1680 рр.); "Ключ разумения" і "Казанія..." Іоаннікія Галятовського (1659); "Буквар" Федора Полікарпова (1701) та "Арифметика" Леонтія Магницького (1703); "Портрети чи зображення знаменитих мужів" Миколи Рейснера (Страсбург, 1587) та "Історія Франції" Мезера (1643).

Цікавими були повідомлення спеціалістів Національної бібліотеки України ім.В.І.Вернадського. Так, бібліотекар I категорії сектору естампів та репродукцій **Л.М.Гутник** зупинилась на історії створення Сектора, головним завданням якого впродовж всього існування було збирання, формування та зберігання фонду. На сьогоднішній день він становить близько 260 тис. одиниць і складається з кращих зразків світового мистецтва. Специфікою Сектора є те, що основну частину фонду становить друкований аркушевий образотворчий матеріал, який за видами друку поділяється на дубок, гравюру, листівку, фотографію, репродукцію, плакат, прикладну графіку і кожен вид потребує особливих способів систематизації, обробки, каталогізації, зберігання.

Про колекцію українських та російських дубкових і масових друкованих картинок 20-40-х рр. XX ст., що зберігається в Секторі естампів та репродукцій НБУВ повідомила і представила матеріал колега попереднього автора, молодший науковий співробітник **О.М.Донець**. Вона дала змістовну характеристику деяким експонатам колекції і зазначила, що радянські масові друковані картинки вивчалися дуже мало, спорадично, упереджено, і ще чекають не тільки поглибленого дослідження, а й опису, каталогізації, необхідних узагальнень на історико-типологічному та теоретичному рівнях. Зараз готується до друку каталог українських та російських дубків та масових друкованих картинок 20-40 рр. XX ст., який буде мати практичне значення для культурологів, істориків мистецтва, широкого кола читачів, що цікавляться мистецтвом радянської доби.

Кандидат технічних наук, зав. сектором технологій консервації і реставрації книг і рукописів **М.М.Омельченко** розповів про історію паперу машинного способу виготовлення першої чверті XIX ст. Невисока якість перших зразків такого паперу створює нині проблеми для наукових бібліотек у справі збереження і використання книжок, виданих на початку XIX століття.

Автор повідомив про результати дослідження однієї з багатьох таких книжок і зробив висновок, що збереження книжок, надрукованих на папері перших зразків машинного способу виготовлення потребує розробки певних консерваційних заходів, можливо, окремо по кожному документу.

Підсумки конференції підвела заступник директора з наукової роботи ДЗБУ **А.М.Комська**. Вона наголосила, що даний форум проходить в період роботи міжнародної наукової конференції "Бібліотечно-інформаційні ресурси: формування і розвиток", яка організована Національною бібліотекою України ім.В.І.Вернадського спільно з Асоціацією бібліотек України і Радою директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук - членів Міжнародної асоціації академій наук і зачитала проєкт рекомендацій конференції, зокрема, відзначила, що ДЗБУ передбачає провести в 2000 р. моніторинг краєзнавчих електронних баз даних в ОУНБ і крупних ЦБС України, адже, у галузі наукових досліджень конференція рекомендує першочергову увагу приділити створенню наукової бази для формування й ефективного використання Національної системи електронних бібліотек, де має кумулюватися весь інтелектуальний потенціал українського суспільства.

А.М.Комська закликала об'єднати зусилля методичних центрів бібліотечних мереж на вироблення єдиних методологічних і методичних підходів до вирішення кардинальних проблем управління ресурсами, створення оптимальних моделей фондів залежно від типології бібліотек та впливів ефективного використання бібліотечних зібрань.

Досвід спільної діяльності бібліотек різного відомчого підпорядкування в історії вітчизняних бібліотек, як показала північна конференція, є варго ще раз згадати спільну діяльність бібліотек України по створенню джерельної бази для написання 26-ти томової "Історії міст і сіл УРСР", а нещодавно - друкованого каталога "Україномовна книга: 1798-1923".

Учасники конференції вирішили підтримати ініціативу Національної бібліотеки України ім.В.І.Вернадського щодо розвитку започаткованої Національної електронної бібліотеки і організації в м.Києві та найбільших містах України інформаційно-територіальних комплексів на основі об'єднання провідних бібліотек, центрів НТІ та наукових установ корпоративними комп'ютерними мережами.

